

КОРИТЊАК
– расељено сеоско насеље почетком 2002. године –

Садржај: Савремени развој сеоских насеља Србије, у условима неадекватног друштвеног односа према руралној средини после Другог светског рата, окарактерисан је, између осталог, многобројним руралним проблемима. Поједина села су после стагнације у развоју и појаве негативних развојних тенденција крајем XX и почетком XXI века демографски одумрла. Овим радом, на примеру Коритњака, приказан је постанак и еволуција насеља које је, после континуираног смањења укупне популације и негативног демографског и свеукупног развоја, почетком 2002. године расељено.

Кључне речи: сеоско насеље, расељено насеље, становништво, исељавање, рурални проблеми.

Abstract: Under non-adequate conditions of social relation to rural area after Second world war, modern development of rural settlements of Serbia has a lot of rural problems. A certain number of rural settlements, after negative general development at the end of XX and in the beginning of XXI century have been in demographical mean disappeared. With this paper, in the example of Koritnjak, is showed the genesis and evolution of settlement which is abandoned in the beginning of 2002, after continuous decrease of total population and non-positive demographical and total development.

Key words: rural settlement, abandoned settlement, population, emigration, rural problems.

Положај и главне природне одлике

Коритњак, који се наводи и под именом Коритник, лоциран је на јужном ободу Нишке котлине, саставном делу композитне Нишавске долине и падинама истоименог северозападног огранка (808 m) Суве планине (1810 m), у северозападном подножју Црног камена (867 m), једног од њених врхова. Налази се 4 km јужно од међународних комуникација – железничке пруге (Беч–Будимпешта–Београд–Софија–Истамбул) и гране В (Ниш–Софија–Истамбул) главног коридора Х (Салцбург–Љубљана–Загреб–Београд–Ниш–Скопље–Велес–Солун). Саобраћајна удаљеност од Нишке Бање (општински центар) износи 3,5 km, а од Ниша, макрорегионалног центра Јужног Поморавља, 11 km. Просторно се развија у висинском појасу од 580 до 620 m апсолутне висине. Локални положај одређен је географским координатама: 43°17' северне географске ширине и 22°1' источне географске дужине.

Атар се одликује углавном мањим крашким облицима рељефа: Матејчина вртача, пропаст на месту Мијајловска ливада – један од разлога замућивања термоминералних извора Нишке Бање, што је решено санационим мерама 1957. (до тада су мештани пропаст затрпавали камењем) и др.

* **Мр Марија Мартиновић**, асистент, Географски факултет, Београд, Студентски трг 3/3.

Са стрмих и до скоро оголелих страна Коритњака, због немогућности да увек прими сав излучени атмосферски талог, у време летњих пљускова текле су бујице наносећи велику штету околним насељима. Једна од њих сливала се испод села Коритњака ка северозападном делу Нишке Бање, створивши коритасти жлеб по коме су село и узвишење – 808 m, добили назив (Мартиновић Ж., 1995).

Сеоска територија Коритњака је богата изворима. Они се не јављају само на потесу Сува падина. Ка Радикиној Бари, у правцу севера, налазе се извори: Водице, Букова вода (по предању, лечи очне болести), Пиштаљка, Церова вода и Голема вода, а ка Раутову, у правцу истока: Џиина бара, Немерник и Сиковац. У самом насељу су, за потребе водоснабдевања, 1936. године каптирана два јача безимена извора и изграђене чесме у Горњој и Доњој мали.

Атар

Коритњак припада катастарској општини Радикина Бара, чија површина износи 1.124,7 ha. Површина насеобинске територије Коритњака износи 261 ha, а грађевинског рејона насеља 7,6 ha. Обрадиво земљиште заузима 371,5 ha, пољопривредно 507,1 ha, а продуктивно земљиште 1.090,6 ha. У структури коришћења земљишног фонда преовладавају шуме, које обухватају 51,9% укупне површине катастарске општине, оранице и баште – 24,8%, и пашњаци – 12,1%. У приватном власништву је 84,3%, а у друштвеном 15,7% укупне површине катастарске општине.

Табела 1. Начин коришћења земљишта и својински односи у катастарској општини Радикина Бара.

Категорија коришћења земљишта	Површина у ha		
	Приватно	Друштвено	Укупно
Оранице и баште	264,0	15,0	279,0
Воћњаци	24,8	0,4	25,2
Виногради	41,3	0,6	41,9
Ливаде	23,7	1,7	25,4
Обрадиво земљиште	353,8	17,7	371,5
Пашњаци	87,4	48,2	135,6
Трстици и мочваре	-	-	-
Пољопривредно земљиште	441,2	65,9	507,1
Шуме	495,6	87,9	583,5
Продуктивно земљиште	936,8	153,8	1.090,6
Неплодно земљиште	11,2	22,9	34,1
Укупно	948,0	176,7	1.124,7

Извор: Документациони материјал Републичког завода за статистику Србије у Београду, Сектор економских статистика, Одељење за пољопривреду, рибарство и шумарство

У оквиру сеоске територије Коритњака обрадиве површине се налазе на местима Џунино, Крајиште, Арничје и Џиина бара (последње две са више не обрађују), пашњаци и ливаде на локалитетима Репе, Дел и Ширина, шуме на местима Страње и Крајиште, док су воћњаци и виногради, данас напуштени, на месту Падина. Утрина обухвата локалитете Сува падина, Криви и Црни камен.

Постанак и развој насеља

Генеа и еволуција села у даљој прошлости је недовољно позната. Разлог томе су оскудни материјални трагови старије насељености и малобројни писани подаци који, уз то, не пружају довољно егзактне податке везане за насеобинску проблематику. И поред тога, евидентно је да насеобинска историја Коритњака има вишевековни кон-

тинуитет. На то упућују поједини писани документи и извори, народна предања са реалним историјским основама, топонимистика и др.

Коритњак припада средњовековним насељима. У писаним изворима први пут се помиње под називом Коритар у турском катастарском попису 1564. године, када има 16 домаћинстава и 11 неожењених. Тада представља засеок Радикине Баре, насељен влашким становништвом (Бојанић Д., 1983). Насељавање Влаха (сточарски, номадски или полуномадски народ) у околину Ниша обављено је током почетне фазе турске окупације, са циљем да се попуне и економски активирају слабије насељени или ненасељени простори. Тако је средином XVI века Радикина Бара са засеоком Коритар била једно од десет насеља у нишкој нахији, која су потпуно или делимично имала влашко становништво. Сматра се да је асимилација мештана – Влаха, у ”србохришћанску рају” обављена крајем XVI или у XVII веку (Ћирић Ј., 1995). На утицај Влаха у ужој околини Коритњака указују називи оближњих села (Раутово, Чуљеник, Банцарево), сећања најстаријих мештана о Аромунима (Власима) који су напасали своја стада на Сувој планини до непосредно након Првог светског рата (Ћирић Ј., 1995), као и неке сеоске манифестације – овчарска слава и сл. (Костић М., 1973)

О периоду ране турске владавине не постоје поуздани подаци о Коритњаку. У писаним изворима помиње се 1719. године (Костић М., 1967). Пред ослобођење од Турака (средином XIX века), када се 1 km северозападно од села налазило читлучко насеље Кованлук – данас урбани део Нишке Бање, и татарско насеље на месту Грчка ливада (Костић М., 1958), Коритњак је са Радиком Баром био спахијски посед Јусуфбега (Ћирић Ј., 1995). Спахије су, између осталог, били ”господари” земље и људства на простору спахилука. Водили су рачуна да се земље законски наслеђује, да не би опустела и они остали без годишње дажбине (једногодишње дажбине спахији сматране су једногодишњим закупом државне земље), штитили су мештане (нису учествовали у војним походима, али су имали обавезу да помажу државу у време рата) и др (Бојанић Д., 1983). Пошто се спахијски аграрни режим заснивао на патријархалној (крвној) задрузи, у то време свака коритничка фамилија представљала је породичну задругу (одржале су се до завршетка Другог светског рата, када су бројале до 20 чланова). Мештани памте да је у Коритњаку током позног периода турске окупације сакупљан ”десетак” и да је поред српских, било и турских кућа на локалитетима Горње и Доње Кућиште, које су исељене непосредно пред ослобођење (1878).

Током турске владавине становништво Коритњака се углавном бавило екстензивним сточарством, јер је, у време турских пустошења, стока могла брзо да се склони и сакрије, а била је значајна и за обраду земље. Ратарство је имало ”сваштарски” карактер и задовољавало сопствене потребе руралних домаћинстава. По ослобођењу од Турака сточарство је и даље било најзначајнија грана, а до Другог светског рата у Коритњак су као ”слуге” долазили мештани оближњих села (Копривница и др.) и чували сеоску стоку по пола године. Већи привредни значај, од турске владавине па до наших дана, имала је производња креча, традиционална делатност мештана. После Другог светског рата радило је 15-ак кречана (на местима Чичкино, Рид, Ровина и у самом селу), чији је капацитет био до 170 тона креча. Коритнички креч, који се уз раутовачки сматра најквалитетнијим у широј околини Ниша, продавао се у Нишу (на нишкој пијаци), Нишкој Бањи, Брзом Броду, Никола Тесли и др. Године 2004. у функцији је једна кречана (капацитет 3 тоне), на уласку у село. Уз кречарство традиционално занимање мештана је и шумска сеча.

Кроз историју Коритњак има променљиву демографску величину, што је резултат међусобног односа природног прираштаја, са једне, и миграција становништва, са друге стране. По ослобођењу 1878. године са Радиком Баром, чији је засеок,¹ броји

¹ Коритњак добија статус самосталног насеља непосредно после Другог светског рата.

34 домаћинства и 294 становника (Попис људства Србије у ослобођеним крајевима, 1882). До 1948. године евидентиран је демографски пораст (индекс пораста 1948/1921. износи 219,2). Континуирано демографско пражњење бележи до почетка 2002, када је у селу умро последњи мештанин, а по најновијем попису становништва (2002) Коритњак је остао без становника.

Табела 2. Кретање укупне популације и домаћинства у Коритњаку од 1921. до 2002. године.

Година пописа	Становништво		Домаћинства	
	број	просечно год. опадање	број	просечан бр. чланова
1921.	78	-	13	6,0
1948.	171	-	30	5,7
1953.	157	2,8	28	5,6
1961.	106	6,4	27	3,9
1971.	17	8,9	7	2,4
1981.	12	0,5	5	2,4
1991.	8	0,4	4	2,0
2002.	-	0,7	-	-

Извор: Речник места, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Народна просвета, Београд, 1925; Упоредни преглед броја становника и домаћинства 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. и станова 1971, 1981. и 1991, Савезни завод за статистику, Београд, 1995. и Национална или етничка припадност, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Републички завод за статистику, Београд, 2003.

Популацијски раст Коритњака од ослобођења од Турака до 1948. резултат је првенствено позитивног природног прираштаја. Након досељавања ”у турско” фамилија Дрдаци, Корубанци и Риђаци, до 1948. није забележено досељавање, док је, у мањем обиму, било присутно исељавање становништва.

Најстарије исељавање из Коритњака је забележено у турско доба, када су се у Нишку Бању доселили преци данашњих фамилија Цацини, Дркини и Ћосини (Костић М., 1958). Од краја XIX века до 1945. иселила су се три домаћинства (из фамилија Недељкови, Дрдаци и Корубанци) у Бадњевац код Житорађе, Нишку Бању и Ниш. Непосредно по завршетку Другог светског рата исељена су још три домаћинства (једно из фамилије Дрдаци и два из фамилије Лазарови) у Београд, Ниш и Црну Гору.

Исељавање становништва из Коритњака има масовни карактер током 60-их година XX века. Под утицајем интензивног привредног развоја Ниша после Другог светског рата, коритничани се крајем 50-их и током 60-их година запошљавају махом у индустрији Ниша. У то време, постојећи неадекватни друштвени односи према руралној средини довели су до негативних развојних тенденција Коритњака, а потом и до његовог расељавања почетком XXI века. Главни рурални проблеми који су утицали на исељавање становништва су:

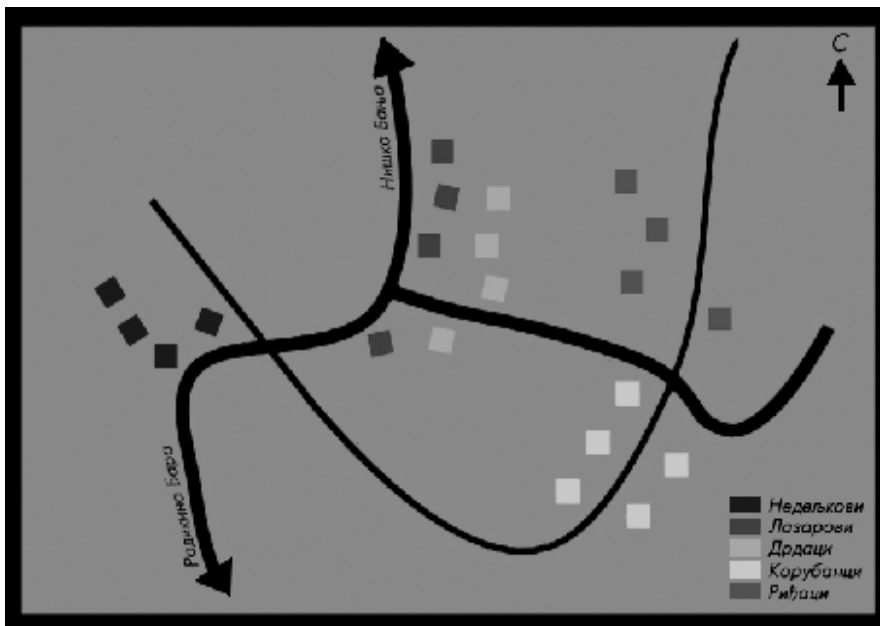
- лоше саобраћајнице и организација саобраћаја – пут до Нишке Бање није асфалтиран (трасиран је 1939, а мештани су га до 60-их година XX века одржавали ”под кулук”) и нису уведени аутобуски поласци,
- нерешен проблем водоснабдевања – мештани су се снабдевали водом са две сеоске чесме, изграђене 1936. године,
- није извршена електрификација насеља, иако далековод пролази на 100 m од села,
- непостојање објеката друштвених (школа, амбуланта и др.) и привредних делатности (аутобуска станица, продавница је затворена 60-их година XX века и сл.),
- неадекватан однос државе према селу у условима све обимнијег исељавања мештана – општина Ниш је 1963. године са преосталим сеоским домаћинствима потписала Уговор о замени земљишта (за 1.195 m² у Коритњаку додељивано им је 500 m² у Нишкој Бањи), после чега су она исељена, и др.

На терену је 2004. године евидентирано да је у Коритњаку средином 50-их година XX века било 43 домаћинства. До почетка 2002. у Нишку Бању је исељено 32 домаћинства (8 из фамилије Дрдаци, по 7 из фамилија Лазарови и Корубанци, 6 из фамилије Риђаци и 4 из фамилије Недељкови); у Ниш 4 домаћинства (из фамилије Недељкови); у Николу Теслу 2 домаћинства (из фамилија Недељкови и Риђаци); по 1 домаћинство је исељено у Београд (из фамилије Недељкови), Брзи Брод (из фамилије Дрдаци) и Прву Кутину (из фамилије Риђаци), а 2 домаћинства (из фамилија Риђаци и Недељкови) су "угашена" смрћу домаћина у Коритњаку. Последњи мештанин – Недељковић Михајло, из фамилије Недељкови умро је у селу почетком 2002. године.

Потомци 46 коритничких домаћинстава, која су исељена после Другог светског рата, према теренским резултатима из 2004, броје 61 кућу. Од тога припадници фамилије Дрдаци данас броје 14 кућа, фамилија Недељкови, Корубанци и Риђаци по 12 кућа, а фамилије Лазарови 11 кућа. Године 2004. у Нишкој Бањи (већином у Белом путу и Бунарки) се налазило 46 кућа пореклом из Коритњака, Нишу 6, Николи Тесли 4, Београду 2, и у Првој Кутини, Брзом Броду и Црној Гори по 1 кућа.

Облик и физиономија

Коритњак је неправилног овалног облика издуженог у правцу југозапад – североисток. Збијеног је физиономског типа. Просторно повезује два физиономска дела – "мале": Горњу (источни део села) и Доњу малу (западни део села).



Скица 1. Групе родовских кућа у Коритњаку (стање 2004).

Горња мала је састављена од две групе родовских кућа – Корубанци и Риђаци, а Доњу малу чине три групе родовских кућа – Дрдаци, Лазарови и Недељкови.

Антропогеографске одлике

По истраживањима М. Костића, један слој данашњег стариначког становништва у селима Понишавља води порекло од средњовековног, а други од досељеног

становништва у XV и XVI веку (Костић М., 1973). Сходно наведеној чињеници да је Коритњак у XVI веку био насељен Власима, фамилије које су сматране стариначким највероватније воде порекло од досељеног, влашког становништва.

Староседелачке фамилије у Коритњаку биле су Домишљари и Мусаци. Оне су ”у турско” исељене у Радикину Бару. Припадници ових фамилија временом су се иселили (или су куће ”угашене” смрћу домаћина) из Радикине Баре, а већина њихових потомака данас живи у насељу Никола Тесла.

Табела 3. Коритњак – преглед фамилија и домаћинстава средином 50-их година XX века и насеља у која су исељена.

Фамилија	Презиме и име домаћина	Крсна слава	Место исељења
Лазарови	Лазаревић Добривоје Тодоровић Радомир Тодоровић Бранко Тодоровић Петар Тодоровић Драгутин Тодоровић Бошко Тодоровић Момир	Св. Никола	Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања
Недељкови	Недељковић Бранко Недељковић Мирослав Недељковић Влада Недељковић Илија Недељковић Радисав Недељковић Ранко Недељковић Светозар Недељковић Михајло Недељковић Станислав Недељковић Обрад Недељковић Виден	Св. Никола	Београд Ниш Ниш Ниш Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања - Ниш Нишка Бања Никола Тесла
Дрдаци	Здравковић Миломир Здравковић Добросав Недељковић Алекса Здравковић Славко Недељковић Антанас Недељковић Тодор Здравковић Благоје Здравковић Бранко Здравковић Пејча	Св. Никола	Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Брзи Брод Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања
Корубанци	Гроздановић Василије Илић Јеленко Илић Миливоје Гроздановић Обрад Гроздановић Младен Јовановић Миливоје Јовановић Јосиф	Св. Аранђел	Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања
Риђаци	Митић Вуче Митић Љуба Гроздановић Божа Гроздановић Вукашин Јовановић Војислав Николић Никодије Гроздановић Славко Гроздановић Бранислав Гроздановић Голуб	Св. Аранђел	Нишка Бања - Никола Тесла Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Нишка Бања Прва Кутина

Од фамилија које су живеле у Коритњаку до његовог расељавања мештани су стариначким сматрали Лазарове и Недељкове. Њихов родоначелник је био староседелач Тодор (не памти се презиме и фамилија којој је припадао), који је почетком XIX века ”посинио” Лазара (Тодоровића) из Јелашнице – од њега се развила данашња фа-

милија Лазарови, а у исто време је са њим дошао и његов брат Недељко (Тодоровић), од кога се разграно садашњи род Недељкови.

Досељеничке фамилије у Коритњаку биле су Дрдаци, Корубанци и њихови поделци Риђаци. По предању, родоначелник – Џуна, фамилије Дрдаци је досељен ”у турско”, због убиства Турчина, из села Драјинац код Сврљига. Родоначелник фамилија Корубанци и Риђаци – Јован Корубан, доселио се због убиства Турчина ”у турско” из Штрбовца (Лужница), где и данас живе припадници фамилије Корубанци (славе Св. Аранђела).

На терену је констатовано да је у другој половини 40-их година XX века у Коритњаку живело 46 домаћинства. Она су била распоређена по фамилијама: Лазарови (Тодоровићи и Лазаревићи, 9 домаћинстава, славе Св. Николу), Недељкови (Недељковићи, 11 домаћинстава, славе Св. Николу), Дрдаци (Здравковићи и Недељковићи, 10 домаћинстава, славе Св. Николу), Корубанци (Гроздановићи, Илићи и Јовановићи, 7 домаћинстава, славе Св. Аранђела) и Риђаци или Митини (Гроздановићи, Митићи, Јовановићи и Николићи, 9 домаћинстава, славе Св. Аранђела).

Сеоска слава – ”литије”, одржавала се поред каменог крста у Горњој мали и четири ”записа” на местима Крајиште, Арничје, Дел и код сеоске чесме на дан летњег Св. Николе, а овчарска слава на Ђурђевдан.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бојанић Д., (1983): **Верски и етнички састав становништва**, Историја Ниша, књ. I, Градина и Просвета, Ниш.
- Бојанић Д., (1983): **Ниш до великог рата 1683**, Историја Ниша, књ. I, Градина и Просвета, Ниш.
- Документациони материјал Републичког завода за статистику Србије у Београду.**
- Костић М., (1958): **Нишка Бања – антропогеографска проучавања**, Зборник радова ПМФ-а, свеска V, Београд.
- Костић М., (1967): **Нишка котлина**, Зборник радова Географског института ”Јован Цвијић”, књ. 21, Београд.
- Костић М., (1973): **Проблематика стариначког становништва у Југоисточној Србији**, Гласник СГД-а, свеска LIII, бр. 1, Београд.
- Мартиновић Ж., (1995): **Коритник**, Енциклопедија Ниша, Природа, простор, становништво, ИП ”Градина”, Ниш.
- Национална или етничка припадност, Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002**, Републички завод за статистику, Београд, 2003.
- Попис људства Србије у ослобођеним крајевима**, Државопис Србије, свеска XI, Београд, 1882.
- Речник места, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца**, Народна просвета, Београд, 1925.
- Ђирић Ј., (1995): **Власи**, Енциклопедија Ниша, Природа, простор, становништво, ИП ”Градина”, Ниш.
- Упоредни преглед броја становника и домаћинстава 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. и станова 1971, 1981. и 1991.**, Савезни завод за статистику, Београд, 1995.

MARIJA MARTINOVIC

S u m m a r y

KORITNJAK

– abandoned rural settlement in the beginning of 2002. –

Settlement evolution of Koritnjak consists three phases: beginning phase (from genesis to 1878), middle phase (from 1878. to Second world war) and modern phase (after Second world war), during which settlement had a lot of changes. Modern phase of development has certain rural problems (bad infrastructure, unsolved problem of water supply, no electricity etc.), which affected an emigration during 60-s years of XX century. In 2004. is found out that Koritnjak after Second world war had 46 homes. Till the beginning of 2002. all of them have been emigrated (in Niska Banja, Nis etc.).